

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ

Твердження, що велика кількість учасників ринку забезпечує конкуренцію (бачення А. Сміта) сьогодні не є постулатом, оскільки деякі учасники можуть бути де-факто безальтернативними володарями, по-суті, монополістами, в певних споживацьких сегментах.

Визначення Дж. Кернса конкуренції, як стану, за якого товари обмінюються пропорційно витратам, тобто капіталу й праці, на їх виробництво, що актуалізує міжгалузеву конкуренцію, сьогодні може бути знівельовано, наприклад, стратегією горизонтальної диверсифікації. Орієнтуючись на задоволення однієї потреби різними товарами, інколи навіть через експансію в різні галузі, компанія претендує на посилення ринкової влади і певне панівне становище на ринку.

Теорія статичної конкуренції або теорія досконалого конкурентного ринку, які формувалися такими вченими-економістами, як Дж. Міль, А. Курно, дещо протирічним Дж. Кларком та ін., не витримують критики в практичному аспекті, оскільки ні одна з ознак досконалого конкурентного ринку по факту не забезпечується. Нагадаємо, що досконалий конкурентний ринок являє собою структуру, що характеризується [1]:

- 1) великою кількістю учасників ринку, жоден з яких не в змозі самотійно впливати на умови обороту товару на ринку;
- 2) однорідністю продукції, що реалізується на ринку;
- 3) відсутністю бар'єрів входження в ринок (виходу з ринку);
- 4) повною поінформованістю усіх учасників ринку про умови господарювання на ринку.

Більш адекватними в цьому відношенні представляються теорія монополістичної конкуренції Е. Чемберліна та теорія недосконалої конкуренції Дж. Робінсона, які були оприлюднені в 30-х роках ХХ ст. Феномен змагального ринку, відкритий В. Баумолем, Р. Віллігом, Д. Панцаром, все ж відірваний від реальності і є більш цікавим в теоретичному плані.

Варто зауважити що недосконала монополістична конкуренція обумовлює як дисфункціональні (негативні), так і функціональні (позитивні – доктрина Мороза О.В. – Філатової Л.С.) наслідки для споживачів, держави, суспільства [2]. Очевидно, що дисфункціональні наслідки обумовлені самою природою монополії (нехай навіть сегментарної чи іншої). Функціональні наслідки – це результат підприємницьких зусиль для здобуття того чи іншого типу лідерства.

Можна стверджувати, що в умовах недостатнього саморегулювання ринку або неадекватного державного регулювання функціональна форма недосконалої конкуренції переходить в дисфункціональну.

Дисфункціональна форма недосконалої конкуренції є наслідком домінування однієї або кількох (незначної кількості фірм) через здобуття надмірної ринкової влади. Антимонопольний комітет України серед основних ознак ринкової влади називає [3]: здатність диктувати свої умови споживачам та постачальникам, здатність впливати на конкурентну ситуацію на ринку та можливість створювати певні бар'єри входу/виходу з ринку. Основним критерієм для визначення домінування є найбільша ринкова частка.

Як стверджують радники юридичної фірми «Sayenko Kharenko», предметом найбільшої уваги АМКУ у конкурентному процесі є такі групи порушень законодавства про захист економічної конкуренції: 1) зловживання монопольним становищем, 2) антиконкурентні узгоджені дії, 3) недобросовісна конкуренція, 4) антиконкурентні дії органів влади, 5) інші порушення. З огляду на практику, що склалася, можна констатувати, що вказані порушення є найбільшими «ворогами» АМКУ.

Динамічність та складність зовнішнього середовища бізнесу обумовлює становлення певного конкурентного середовища, по суті типу ринку. Це в свою чергу впливає на моделі і стратегії конкурентної поведінки окремих учасників ринку. Окремі із дій учасників (в т.ч. дисфункціональна форма недосконалої конкуренції) повинні бути об'єктом уваги Антимонопольного комітету. При чому динаміка цих процесів вимагає постійного напрацювання і модифікації регулятивних інструментів і процедур з боку АМКУ. Механізм впливу повинен бути динамічним, але на базі стабільного законодавства.

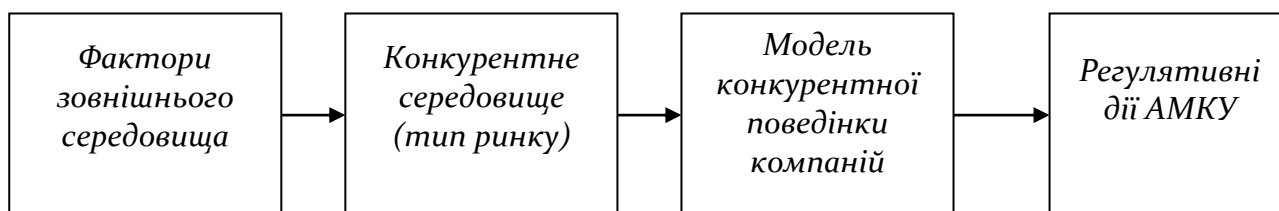

Рис. 1. Схема ринкових процесів в аспекті формування та регулювання конкуренції (без відображення зворотних впливів)

В пору говорити про доцільність сертифікації системи якості АМКУ за ISO (що є можливим для органів публічної влади), з врахуванням одного із восьми базових принципів забезпечення якості – принципу «постійного поліпшення».

Напрацьовані сучасним бізнесом стилі та моделі конкурентної поведінки (які не завжди є етичними, але, нажаль, природними)

ускладнюють дотримання основного принципу ринкової економіки – забезпечення конкуренції. Дотримання принципу конкуренції функціонально покладено на Антимонопольний комітет України. Зауважимо, що крім об'єктивних проблем, а саме неадекватності сучасних методів та механізмів підтримки конкурентного середовища (в кількісному і якісному вимірах), що обумовлює досить поверхневий підхід до регулювання ринку в світі, в Україні впливовим залишається суб'єктивний фактор. Для розв'язання цього аспекту вказаної проблеми Україна зобов'язалась замінити весь склад Антимонопольного комітету в останньому Меморандумі з МВФ, оскільки, за словами глави Мінекономіки Айвараса Абромавічуса, українські та іноземні підприємці скаржаться найбільше на АМКУ.

На нашу думку, більш результативними та ефективними щодо забезпечення функціональної конкуренції представляються профілактичні, а не коригуючі дії, як і в більшості сфер суспільного розвитку, наприклад, в медицині, протипожежному захисті, соціально-культурному вихованні людини тощо. Логічно, що повноваження антимонопольних інституцій мають бути розширені в частині не лише підтримки конкурентного середовища, але й його створення. Наприклад, проекти зі створення бізнес-інкубаторів, які не набули широкого розвитку в Україні, можливо, мають відбуватись під патронатом АМКУ. Це ж стосується і розвитку корпоративного руху, що є досить актуальним в умовах зростаючої глобальної конкуренції. Іншими словами, має існувати інституція, яка б турбувалась не лише про конкуренцію, як таку в кількісному вимірі, але й про її якість та структуру за ринковими нішами, основною метою якої має бути нівелювання (не допущення) дисфункціональної форми недосконалої конкуренції та створення і розвиток її функціональної форми для забезпечення відповідних наслідків: стимулювання НТП та інновацій, прагнення бізнесу до якості, розвитку етичного брендингу та «чесних» ціново/якісних стратегій тощо.

Прогнозуємо, що відсутність ефективних інструментів боротьби з дисфункцією монополізму, посилюватиме в суспільстві прагнення до планової економіки, елементи якої сьогодні еволюційно впроваджуються в окремих галузях навіть економічно розвинених країн, в тому числі під виглядом так званих (і в принципі обґрунтованих) змішаних економік. Тренду до плановості сприяє інформатизація економіки та суспільства. В теоретичних напрацюваннях все частіше висвітлюються різні моделі командної економіки, народної економіки і т.п.

Не варто забувати, що командна економіка схильна до встановлення диктатури та кар'єрного росту людей аморальних та безпринципних. Так, Лауреат Нобелівської премії Фрідріх фон Хаек вважав, що диктатор або диктатори, котрі стоять у керма адміністративно-командної системи

мають володіти винятковими здібностями в сфері політичної інтриги та внутрішньопартійної боротьби [4]. Розподіл ресурсів в адміністративному порядку неможливий без абсолютної політичної влади. Адміністративні накази мають бути підкріплені погрозою покарання або застосування сили. Розподіл ресурсів, за визначенням, означає, що ресурси відбирають у одних та віддають іншим [5]. Додамо, що встановлення диктатури можливе і в умовах змішаної економіки, про що свідчать нещодавні події в Україні: коли процеси монополізації в економіці призвели до диктатури в політиці. Можемо стверджувати, що фактор ринку є необхідною умовою для недопущення встановлення диктаторського режиму, а викорінення монополізму та недопущення дисфункціональної форми недосконалої конкуренції – достатньою умовою в розрізі економічних впливів.

Вказана проблема та висвітлені тенденції підтверджують актуальність даного напрямку досліджень, який, хоч і не є новим, але містить багато «білих плям», і є перманентним, зважаючи на зростаючу складність та динамічність підприємницького та зовнішнього до нього середовищ.

Досить глибокими в цьому відношенні представляються дослідження одного із самих впливових економістів нашого часу, Лауреата Нобелівської премії 2014 р. Жана Тіроля. До Тіроля як науковці, так і політики шукали загальні принципи для всіх галузей промисловості. Вони пропонували прості правила, такі як обмеження максимальної ціни для монополістів та недопущення співробітництва між конкурентами при одночасному дозволі співробітництва між фірмами, що займають різні позиції у вартісному ланцюгу. Тіроль теоретично довів, що такі правила можуть добре працювати в певних умовах, але в інших принесуть більше шкоди, ніж користі. Цінова межа може стати серйозним мотивом для того, щоб домінуючі на ринку компанії скоротили витрати, однак водночас це дозволить отримувати надприбуток - вже не такий позитивний ефект із соціальної точки зору. Таким чином, найбільш вигідне регулювання або конкурентна політика мають бути адаптовані до конкретних умов кожної галузі. У серії своїх статей і книг Жан Тіроль (зокрема [6]) описав загальну основу для розробки такої політики і застосував її до ряду галузей, від телекомунікацій до банківської сфери. Спираючись на ці нові аналітичні дані, уряди зможуть успішніше мотивувати впливові компанії стати більш ефективними і в той же час не дати їм заподіяти шкоду інтересам споживачів і конкурентів [7].

Не применшуючи геній Жана Тіроля, все ж схиляємось до думки, що адаптувати умови регулювання ринків до кожної галузі є надскладним в організаційному та інформаційному аспектах. В сучасних демографічних, науково-технічних, маркетингових та інших умовах світ, як правило, прагне до спрощення. Асоціативно можемо це продемонструвати на прикладі централізації процесу сертифікації за ISO: останні стандарти є

прикладом універсальності та організаційного полегшення, коли пропонується єдина модель системи менеджменту якості, без галузевої прив'язки. Вважаємо, що доречнішою за галузеву департаментизацію є функціональна, тобто варто напрацьовувати інструменти для регулювання ринків не за галузями, а за такими напрямками, як маркетинг, фінанси, матеріальне забезпечення, збут, техніко-технологічна, кадрова сфера тощо, які не рідко є полем для недобросовісної конкуренції чи апріорі, або при певній підприємницькій ініціативі обумовлюють дисфункціональну форму недосконалої конкуренції.

ВИСНОВКИ

Світ сьогодні, по суті, перебуває на порозі цивілізаційного вибору в плані визначення пріоритетної форми економічної системи (більш планової чи більш ринкової), великою мірою не усвідомлюючи цього. Недостатнє акцентування уваги на проблемі відбувається внаслідок відносної еволюційності процесу на фоні перманентних фінансово-економічних та інших криз. В той же час масштабність і значущість проблеми обумовила появу дослідників-ініціаторів, які реанімували теорії недосконалої та монополістичної конкуренції Дж. Робінсона та Е. Чемберліна. На часі в науково-прикладному плані є розвиток методологій дослідження ринку і розробка механізмів та інструментів для створення і підтримки функціональних форм недосконалої конкуренції відповідними інституціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мороз О.В. Обґрунтування функціональності ринку молочної продукції в Україні / О.В. Мороз, Н.П. Карачина, Л.М. Несен, Л.С. Філатова // Економіка, фінанси, право. – 2014. – №12/1. – С. 8.
2. Герасименко А. Еволюція теорії конкуренції в історії економічної думки XVIII-XX століть / А. Герасименко // Вісник КНТЕУ – 2009. - №1. – С. 102. – Режим доступу до журн.: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2009/01/15.pdf> .
3. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.amc.gov.ua>.
4. Фридрих Август фон Хайек. Дорога к рабству / Фридрих Август фон Хайек; пер. с англ. – М.: Новое издательство, 2005. – 264 с. – ISBN 5-98379-037-4.
5. Voettke P. Calculation and Coordination: Essays on Socialism and Transitional Political Economy / P. Voettke. – London: Routledge, 2001. – P. 78.
6. Жан Тіроль. Ринки і ринкова влада: Теорія організації промисловості / Тіроль Жан; пер. з англ. – СПб. : Економічна школа., 1996.
7. Айзятупова И. Микроэкономическая премия [Електронний ресурс]/ И. Айзятупова, В. Тодоров, К. Романова // Газета.ru: Бизнес, 13.10.14. – Режим доступу: <http://www.gazeta.ru/business/2014/10/13/6259341.shtml>.